CZU: 342.721 **http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_09**

DREPTURILE SOMATICE. CONCEPTE FUNDAMENTALE

Ion GUCEAC,
Universitatea de Stat din Moldova

Necesitatea abordării acestui subiect este determinată, în mare măsură, de interesul modest al oamenilor de știință moldoveni pentru drepturile somatice. O dificultate este și absența prevederilor dedicate acestor drepturi în conținutul legislației naționale. În aceste împrejurări, noutatea subiectului abordat este evidentă, mai ales pentru spațiul local de cercetare în domeniul științelor juridice. În acest context, relevăm necesitatea succesiunii de la studiul fragmentar la o analiză cuprinzătoare și fundamentală a problematicii drepturilor somatice, pentru identificarea nu numai a soluțiilor științifice, ci și a celor normative.

Cuvinte-cheie: *drepturi fundamentale, drepturi subiective, drepturi somatice, corp uman, obiecte biologice, drepturi individuale, identitatea ființei umane, dreptul de a dispune de propriul corp, drepturi reproductive, somatologie juridică.*

SOMATIC RIGHTS. FUNDAMENTAL CONCEPTS

The need to approach this subject is largely determined by the modest interest of Moldovan scientists in somatic rights. A difficulty is also the absence in the content of national legislation of provisions dedicated to these rights. In these circumstances, the novelty of the approached subject is evident, especially for the local research space in the field of legal sciences. In this context, we reveal the need for succession from the fragmentary study to a comprehensive and fundamental analysis of the issue of somatic rights, to identify not only scientific solutions, but also normative ones.

Keywords: *fundamental rights, subjective rights, somatic rights, human body, biological objects, individual rights, the identity of the human being, the right to dispose of one's own body, reproductive rights, legal somatology.*

În literatura juridică drepturile și libertățile somatice ca un ansamblu distinct de drepturi și libertăți au început să fie reliefate în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Termenul somatic (din greaca veche „soma” - corp) în forma sa cea mai generală înseamnă asociat cu corpul, corporal, fiind folosit în primul rând în științele biologice și medicale.

Se constată că acest termen a fost introdus în circulația științifică de zoologul german A. Weismann în secolul al XIX-lea, care se referea la corpul unui organism [1, p. 562]. Ulterior, prin drepturi somatice în sens juridic restrâns, s-a încetățenit ideea că acestea reprezintă posibilitatea unui anumit comportament al individului recunoscut de societate și de stat, exprimat în dispunerea propriului corp.

O parte din autori consideră că în cazul drepturilor somatice este vorba, mai întâi de toate, despre dreptul de a manipula cu substanța corporală, în legătură cu care putem vorbi despre o problemă cu caracter juridic și antropologic [2, p. 467].

Până în prezent mai multe drepturi somatice nu au dobândit încă statutul de drepturi general recunoscute, cu toate acestea, cooperarea internațională în acest domeniu al relațiilor publice se extinde tot mai mult. În calitate de exemplu putem face trimitere la Declarația universală privind genomul uman și drepturile omului din 1997, [3] sau la Declarația privind informația genetică a omului din 2003 [4].

Pornind de la intenția consolidării protecţiei drepturilor fundamentale în spiritul evoluţiei societăţii, a progresului social şi a dezvoltărilor ştiinţifice şi tehnologice, proiectul de Constituție al Uniunii Europene, care nu așa și nu a fost adoptat, fixa ca probleme fundamentale, de bază ale Uniunii Europene aspecte importante referitoare la organele și țesuturile omului [5]. Astfel consacrând inviolabilitatea demnității umane, proiectul prevedea: respectarea în cadrul medicinei şi biologiei a consimţământului liber şi în cunoştinţă de cauză al persoanei interesate, conform modalităţilor definite de lege; interzicerea practicilor de eugenie, în special a celor care au drept scop selecţia persoanelor; interzicerea utilizării corpului uman şi a părţilor sale, ca atare, ca sursă de profit; interzicerea clonării fiinţelor umane în scopul reproducerii.

În ceea ce privește nivelul constituțional național, drepturile somatice ale omului în calitate de drepturi subiective deocamdată nu sunt fixate în detaliu, totuși în constituțiile unor state pot fi întâlnite prevederi referitoare la acestea. Astfel, o parte din constituții consacră dreptul la respectul vieții private. De exemplu, Constituția Andorei (art. 14) consacră dreptul oricărei persoane la respectarea intimității (Toute personne a droit au respect de son intimité) [6]. Constituția Belgiei dispune dreptul oricărei persoane la respectarea vieții private și de familie, cu excepţia situaţiilor și în condiţiile prevăzute de lege [7].

După cum am mai menționat, problema drepturilor somatice ale omului capătă tot mai multă relevanță. Aceasta se datorează și faptului că lipsa acestor drepturi în textele legislative duce la o încălcare a altor drepturi prevăzute în mod expres de constituții. Cu atât mai mult că dezvoltarea cercetărilor în raport cu omul nu se vor opri niciodată, prin urmare, vor apărea noi și noi modalități de reconstrucție medico-agregată a corpului uman, noi metode de transplant de obiecte biologice etc., ceea ce înseamnă că nevoia oamenilor de reglementare legislativă a acestor tipuri de relații sociale nu va dispărea niciodată.

Constituția Republicii Moldova conține unele dispoziții apropiate drepturilor somatice, cum ar fi, de exemplu, articolele 24 (Dreptul la viaţă şi la integritate fizică şi psihică); articolul 28 (Viaţa intimă, familială şi privată), articolul 36 (Dreptul la ocrotirea sănătăţii) [8].

În același timp, există și unele acte normative, conținutul cărora include dispoziții referitoare la unele aspecte ale drepturilor somatice (Legea ocrotirii sănătăţii [9]; Legea privind transplantul de organe, ţesuturi şi celule umane [10]; Legea cu privire la drepturile şi responsabilităţile pacientului; [11] Legea cu privire la ocrotirea sănătăţii reproductive şi planificarea familială [12]; Legea privind sănătatea mentală [13]; Codul penal [14]). De exemplu, în conformitate cu Legea sănătății, în scopul păstrării fondului genetic al ţării pot fi luate măsuri de profilaxie şi de tratament pentru persoanele cu anomalii congenitale de dezvoltare şi patologii și se prognozează tendinţele de schimbare a tipului genetic al omului. Legea (art. 30) dispune că prelevarea şi transplantul de organe, ţesuturi şi celule umane se efectuează, în scopul îmbunătăţirii calităţii vieţii primitorului, în cazul în care nu pot fi aplicate metode terapeutice cu eficienţă comparabilă, în instituţii medico-sanitare autorizate. În conformitate cu Legea (art. 31) sterilizarea chirurgicală voluntară la femei şi la bărbaţi poate fi efectuată doar la dorinţa lor sau la indicaţia medicului cu consimţământul scris al persoanei în instituţii medico-sanitare. Legea conține și dispoziții privitor la operaţia de întrerupere a cursului sarcinii, care poate fi efectuată până la sfârşitul primelor 12 săptămâni de sarcină în instituţii medico-sanitare publice şi private, precum și dreptul la reproducere umană asistată medical. Deși nu folosește cuvântul „eutanasie”, Legea sănătății dispune că rugămintea pacientului de a i se scurta viaţa prin mijloace medicale (eutanasie) nu poate fi satisfăcută. Astfel, din conținutul legislației ramurale constatăm că în Republica Moldova drepturile somatice sunt reglementate destul de lapidar.

În viziunea noastră, absența în conținutul legislației naționale a unor prevederi extinse ale drepturilor somatice este determinat și de interesul modest al oamenilor de știință vizavi de această categorie de drepturi. În același timp, lipsa în spațiul autohton a unor lucrări științifice consacrate acestui domeniu poate fi explicată prin noutatea acestui subiect pentru reprezentanții științelor juridice. În schimb, în doctrina juridică de peste hotare problematica drepturilor somatice constituie un subiect de cercetare încă de la începutul secolului al XXI-lea. În una din primele lucrări în acest domeniu semnată de profesorul V. I. Kruss, considerat pionerul diferențierii drepturilor somatice într-o categorie separată, acesta menționa că printre pretențiile juridice ale individului care reprezintă omenirea la începutul mileniului al treilea de la nașterea lui Hristos, este posibil să se distingă un grup de drepturi, care se bazează pe o viziune fundamentală asupra lumii în dreptul unei persoane de a dispune în mod independent de corpul său, la „modernizarea”, restaurarea și chiar reconstrucția funcțională fundamental a acestuia, schimbarea capacităților fundamentale ale corpului și extinderea lor prin intermediul mijloacelor tehnice sau produselor medicamentoase [15]. În categoria acestor drepturi V. I. Kruss a inclus dreptul la moarte, schimbarea sexului, contactele homosexuale, transplantul de organe, utilizarea de droguri sau medicamente psihotrope, dreptul la reproducere artificială, sterilizarea, avortul, clonarea, modelarea virtuală.

Poziția potrivit căreia drepturile somatice nu se încadrează în clasificarea tradițională a drepturilor și libertăților fundamentale, care datorită specificului acestora, acestea nu pot fi puse pe picior de egalitate cu alte drepturi fundamentale poate fi acceptată. În același timp trebuie să ținem cont că, pe lângă faptul că

aceste drepturi vizează protecția integrității fizice și psihice ale persoanei, ele, în cea mai mare parte, sunt susceptibile de a avea un caracter personificat.

Într-o definiție, drepturile somatice sunt prezentate ca o diversitate a drepturilor individuale [2, p. 427]. Cu siguranță, o astfel de abordare este una acceptabilă, deoarece drepturile somatice într-adevăr sunt direct legate de om ca substanță (corporală și spirituală).

În literatura de specialitate este promovată și ideea precum că expresia „drepturi individuale” este nepotrivită deoarece „toate drepturile (civile, politice, sociale, economice etc.) aparțin unei persoane, adică omului (individului). În acest context se opinează că termenul „drepturi individuale” nu reflectă diferențele dintre dreptul de a dispune de propriul corp față de alte grupuri de drepturi ale omului, deci este mai potrivit și mai corect să se utilizeze termenul „drepturi somatice” [16].

Totuși, în opinia noastră, termenul „drepturi individuale” este unul potrivit, acesta indicând legătura organică cu drepturile individului și, în același timp, se axează pe o secțiune transversală a drepturilor care își au originea în natura umană. În această ordine de idei pare a fi mai potrivită opinia privitor la caracterul dual al drepturilor somatice, examinarea acestora relevând cu claritate legătura dintre drepturile somatice și drepturile socio-economice și culturale. Astfel, drepturile în domeniul operațiilor de transplant de organe și țesuturi sau schimbarea sexului derivă din dreptul la protecția sănătății, drepturile reproductive sunt legate de dispozițiile Constituției potrivit cărora maternitatea, copilăria și familia se află sub protecția statului [17]. În consecință, termenul „drepturi somatice” este interpretat ca fiind o noțiune „polisemantică” acest concept fiind bun: de utilizat în discuțiile despre caracterul trupesc al ființei umane din perspectiva drepturilor omului; pentru a determina pretențiile unei persoane față de societate pentru a dispune în mod independent de propriul său corp; ca posibilitatea unei persoane, recunoscută de stat în sens pur juridic, de a dispune de propriului corp.

În ce ne privește, considerăm necesară o abordare mai larga a noțiunii de drepturi somatice, având drept punct de plecare originea constituțională a acestora. Astfel, potrivit Constituției Republicii Moldova, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane reprezintă valori supreme şi sunt garantate. Statul garantează fiecărui om dreptul la viaţă şi la integritate fizică şi psihică (art. 1). Conform Constituției nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante (art. 24).

Dacă revenim la ideea că drepturile somatice reprezintă o nouă categorie de drepturi, trebuie să reiterăm că apariția oricărei generații noi de drepturi ale omului este determinată de unele transformări profunde resimțite în societate, însoțite de schimbarea viziunii asupra lumii. Dacă alte categorii de drepturi ale omului au apărut împreună cu alte generații ale acestora, care s-au cristalizat mai devreme, drepturile somatice s-au desprins din drepturile individuale în rezultatul progresului științific și tehnologic, inclusiv datorită realizărilor noi înregistrate în medicină, psihologie socială, schimbării standardelor morale și etice.

În perspectiva recunoașterii și promovării drepturilor somatice este nevoie, mai întâi de toate, de a pregăti „terenul” prin consacrarea constituțională a acestor drepturi, însoțită de perceperea filosofică și juridică a acestora, precum și asigurarea unui consens principial între științele juridice, filosofie și religie. Raționalitatea acestei abordări pare rezonabilă, mai ales că fizicul uman se află în strânsă legătură cu spiritualitatea. Nu trebuie să uităm și de faptul că la o anumită fază, evoluția drepturilor somatice umanitatea poate fi afectată de un pericol grav: „deteriorarea” a însuși omului. În această ordine de idei nu poate fi susținută poziția celor care mizează pe faptul că, prin promovarea drepturilor somatice omul ar dobândi oportunitatea reală de a „îmbunătăți lumea” din jur și de a schimba întreaga rasă umană în funcție de nevoile societății.

Cu siguranță, în condițiile zilei de azi, nu credem că este necesar să intervenim în natura omului într-o asemenea măsură, încât să schimbăm întreaga specie umană. Din aceste considerente, conștientizând rezistența care ar putea fi exercitată de unii, suntem pentru limitarea (restrângerea) rezonabilă, în conformitate cu principiile și normele constituționale, a drepturilor somatice. Nu întâmplător există o aversiune apreciată ca fiind tradițională față de „intervențiile chirurgicale care modifică dispozițiile sexuale sau expresiile anatomice ale sexualității” [18].

Deși anterior menționam despre apariția recentă a drepturilor somatice ca o nouă categorie de drepturi fundamentale, trebuie să recunoaștem că aceste drepturi au provocat interesul societății cu mult timp în urmă, gândirea umană în acest domeniu evoluând de-a lungul timpului. Concludente în acest aspect sunt izvoarele de drept din antichitate și epocile următoare, în conținutul cărora se menționa și despre pedeapsa corporală. Astfel, Codul lui Hamurapi (& 207) stabilea că cineva murea din cauza bătăilor, atunci vinovații trebuiau să plătească cu 1/2 mină de argint [19, p. 22]. Cartea românească de învățătură stabilea că „cela ce va svătui să ucide pre vreun dregătoriu de la un tîrg și de nju va fi apucat să facă moarte … să i se taie capul…" [20]. În Legiuirea Caragea (Cap. I) era prevăzut că cel care omora „cu nebăgare de seamă" pe cineva era obligat să răscumpere cu bani omorul de la rudele celui omorât. Cel care omora „din beție" și era bogat trebuia să răscumpere cu bani omorul de la rudele omorâtului [21, p. 177]. Unele izvoare de drept din perioada medievală determinau valoarea unor anumite părți ale corpului. Așa Legea Salică cunoscută la franci (§ 3) prevedea pedeapsa cu 1200 denarii pentru cel care lovea pe altul în cap într-un mod care dezvelea creierul și provocau căderea a 3 oase situate pe partea de sus a creierului. Cu aceiași sumă era sancționat și cel care rănea pe cineva între coaste sau în abdomen, rana pătrunzând în interior [19, 75].

Datorită noilor realizări ale medicinei, biologiei și altor științe, posibilitățile de intervenție în natura umană s-au extins, ceea ce dă naștere necesității de a rezolva o serie de probleme etice și juridice. În același timp, apar o serie de complicații legate de determinarea începutului vieții umane și a sfârșitului acesteia, inclusiv statutul pacienților în stare de comă, embrionul uman și experimentele cu acesta, gradul de intervenție în genetica umană, etc., a căror soluționare devine tot mai imperioasă.

În procesul de definire a drepturilor somatice trebuie să ținem cont de faptul că unele dintre aceste drepturi se bucură de consacrare normativă, pe când altele nu necesită o astfel de ajustare (de exemplu, tatuarea pe corp, unele drepturi sexuale etc.). În acest caz, drepturile somatice pot fi interpretate ca fiind posibilitatea individului care decurge din lege de a dispune de propriul corp.

Ca și alte categorii de drepturi ale omului, drepturile somatice dispun de o serie de semne distinctive ale drepturilor somatice, ceea ce demonstrează încă o dată apariția unei categorii noi, relativ independente de drepturi ale omului. Într-o formă lapidară în categoria unor astfel de semne pot fi menționate: caracterul special al obiectului de reglementare a acestor drepturi - corpul uman; dependența realizării acestor drepturi de cunoașterea biologiei, geneticii, medicinei, tehnicii; grade diferite de expresivitate, în funcție de tipul rezultatului protejat al dispunerii de corp sau de viață; atitudinea ambiguă a moralei, religiei, politicii, eticii față de aceste drepturi; legătura inseparabilă cu drepturile fundamentale ale omului și legătura specială cu drepturile naturale (civile); exclusivitatea consecințelor juridice ale punerii lor în aplicare; neadmiterea oricărei interpretări de ordin social sau politic a drepturilor somatice, care ar periclita recunoașterea demnității, proprii tuturor membrilor familiei umane, și a drepturilor indispensabile ale lor.

Un semn distinctiv aparte ține de faptul că prin esența sa drepturile somatice predetermină analiza unor probleme complexe legate de implementarea și protecția drepturilor omului în unitatea lor. Drept rezultat, ansamblul problemelor asociate cu reglementarea juridică a drepturilor somatice este prezentat ca o nouă direcție în doctrina juridică numită somatologie juridică. Considerăm această opinie ca fiind una judicioasă deoarece, în primul rând, deși o serie de aspecte au fost deja reflectate în conținutul unor acte normative, totuși știința în acest domeniu se dezvoltă rapid, iar dreptul nu ține întotdeauna pasul cu noile realizări, cu noile procese din societate, pe de altă parte, se acumulează o anumită experiență în procesul de aplicare a legislației, inclusiv în practica judiciară, ceea ce ar trebui să constituie, de asemenea, obiectul cercetării științifice.

În calitate de semn distinctiv al drepturilor somatice poate fi invocată și consacrarea acestora în conținutul unor instrumente juridice internaționale. Acest fapt oferă un prilej de a compara dreptul național și internațional în domeniul drepturilor somatice din perspectiva compatibilizării acestora.

Este important ca în perspectiva promovării drepturilor somatice, atât în procesul de elaborare și adoptare a legislației în acest domeniu, cât și în procesul de aplicare a normelor juridice respective să se țină cont de anumite principii de reglementare normativă. În acest context pot fi menționate următoarele principii: umanismului; inadmisibilitatea comercializării corpului uman, astfel încât corpul uman și părțile sale nu ar trebui, ca atare, să devină o sursă de profit; constituționalității; caracterul adecvat al limitărilor natu-

rii umane; recunoașterii și respectării demnității umane; publicității etc. În perspectiva fundamentării științifice și promovării drepturilor somatice în plan normativ trebuie să ținem cont de faptul că unele aspecte ce țin de aceste drepturi urmează a fi elucidate prin aportul mai multor științe (medicina, bioetica, microbiologia, genetica etc.). Un astfel de exemplu este chiar problema definirii organelor corpului uman ceea ce ne poate ajuta să răspundem la întrebarea dacă în acest concept pot fi incluse celulele, țesuturile, sângele etc.

După cum am mai menționat, la nivel internațional sunt adoptate mai multe documente referitoare la drepturile somatice. Astfel, Declarația ONU privind clonarea omului [22] confirmă faptul că implementarea realizărilor științelor biologice trebuie să servească alinării suferințelor și fortificării sănătății persoanei și a omenirii în general. În același timp, ținând cont de pericolele medicale, fizice, psihice și sociale, pe care le poate prezenta clonarea omului pentru persoanele respective, de necesitatea prevenirii pericolelor potențiale ale clonării omului pentru demnitatea umana, Declarația cheamă statele-membre:

- să întreprindă toate acțiunile, necesare pentru protecția respectivă a vieții umane în procesul aplicării științelor biologice;
- să interzică toate formele de clonare ale oamenilor în acea măsură, în care ele sunt incompatibile cu demnitatea umană și protecția vieții omului;
- să întreprindă acțiuni, necesare pentru interzicerea utilizării metodelor ingineriei genetice care ar putea contraveni demnității umane;
- să adopte acțiuni privind prevenirea exploatării femeilor în procesul aplicării științelor biologice;
-să adopte și să implementeze neîntârziat legi naționale pentru asigurarea înfăptuirii obiectivelor menționate supra.

Merită atenție Declaraţia generală UNESCO cu privire la genomul omului şi drepturile omului [23], în care se recunoaște că cercetările științifice privind genomul omului și aplicarea în practică a rezultatelor deschid perspective nelimitate pentru ameliorarea stării sănătății unor oameni și a omenirii întregi. Totuși, Declarația menționează că astfel de cercetări trebuie să se bazeze pe respectul total al demnității, libertăților și drepturilor omului, precum și pe interzicerea oricărei forme de discriminare privind caracteristicile genetice. Toate cercetările, inclusiv tratamentul ce ține de genomul omului, trebuie să fie precedate de o evaluare minuțioasă a pericolelor și beneficiilor legate de ele și respectarea legislației naționale.

Convenţia pentru protecţia drepturilor omului şi a demnităţii fiinţei umane faţă de aplicaţiile biologiei şi medicinei, adoptată de Consiliul Europei în 1997 [24] și ratificată de Republica Moldova în anul 2002 [25], stabilește principalele orientări în domeniul biotehnologiei, una dintre care este recunoașterea faptului că, interesul şi binele fiinţei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societăţii sau al ştiinţei. Statele – părți la această Convenție se angajează să protejeze demnitatea şi identitatea fiinţei umane şi să garanteze oricărei persoane, fără discriminare, respectul integrităţii sale şi al celorlalte drepturi şi libertăţi fundamentale faţă de aplicaţiile biologiei şi medicinei.

Semnificația Convenției este determinată și prin prevederile care determină că o intervenţie în domeniul sănătăţii nu se poate efectua decât după ce persoana vizata şi-a dat consimţământul liber şi în cunoştinţă de cauză. Această persoana trebuie să primească în prealabil informaţii adecvate în privința scopului şi naturii intervenţiei, precum şi în privința consecinţelor şi riscurilor, fiind îndreptățită ca în orice moment să își retragă în mod liber consimţământul (art. 5). Convenția asigură și protecţia persoanelor lipsite de capacitatea de a consimți (minorii), precum și a persoanelor care suferă de o tulburare mintală. În același timp, sunt reglementate și acțiunile personalului medical care, atunci când datorită unei situaţii de urgență, nu se poate obține consimţământul adecvat, va putea proceda imediat la orice intervenţie indispensabila din punct de vedere medical în folosul sănătăţii persoanei vizate. Articolele 11-13 din Convenție identifică unele măsuri de protecție a vieții private și a dreptului la informare (despre starea de sănătate, testarea genetică, interzicerea interferențelor în genomul uman). Astfel, o intervenţie destinată să modifice genomul uman poate fi făcută doar din motive preventive, diagnostice sau terapeutice şi numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenţilor. Convenția (art. 14) interzice utilizarea tehnicilor de procreație asistată medical pentru alegerea sexului viitorului copil, cu excepția necesității evitării unei boli ereditare grave legate de sex.

Este important să reținem că, Convenția nu lasă în afara atenției nici statele care nu au calitatea de membru al Uniunii Europene. Astfel, conform articolului 34 din Convenție, Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei poate, după consultarea părţilor, sa invite orice stat nemembru al Consiliului Europei sa adere la aceasta convenţie printr-o decizie luată cu majoritatea prevăzută în Statutul Consiliului Europei şi prin votul unanim al reprezentanţilor statelor contractante cu drept de reprezentare în Comitetul de Miniştri.

Din publicațiile științifice consacrate drepturilor somatice constatăm că, în mare parte, atenția este acordată identificării unei liste a acestor drepturi, dar în lipsa unor criterii clare care ar sta la baza acestei clasificări. În una din lucrările consacrate acestui subiect [17], drepturile somatice sunt clasificate în:

- dreptul la moarte;
- drepturile omului asupra organelor și țesuturilor sale;
- drepturile sexuale ale omului;
- drepturile reproductive ale omului, care se manifestă în două planuri: drepturi reproductive pozitive (înseminarea artificială) și drepturi reproductive cu caracter negativ (avort, sterilizare, contracepția);
- dreptul de a schimba sexul, adică schimbarea sexului din feminin în masculin șu din masculin în feminin.

Observăm că, clasificarea descrisă reprezintă rezultatul sistematizării nu atât a normelor dreptului pozitiv cât a drepturilor naturale ale omului. Deși categoriile de drepturi somatice evidențiate se bazează pe divizarea drepturilor omului în generații, această clasificare nu poate fi considerată ca fiind una completă, deoarece nu conține drepturi de natură explicit somatică în virtutea faptului că acestea sunt deja atribuite primei generații de drepturi ale omului, în special dreptului la viață. Clasificarea prezentată mai sus nu include unele drepturi care pot fi considerate somatice, cum ar fi, de exemplu, dreptul unei persoane la integritate fizică și psihică, recunoscut în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (art. 3) [27]. Un alt drept care ar putea fi inclus în categoria drepturilor somatice este și dreptul omului de a-și schimba înfățișarea. Astfel, printre măsurile de protecţie care pot fi aplicate în cadrul procesului penal în privinţa persoanei protejate legislația Republicii Moldova include și schimbarea înfăţişării [28].

Pe lângă cele menționate clasificarea preluată conține și alte dezavantaje. Astfel, ,,dreptul la moarte" este imposibil de dedus din dreptul la viață, deoarece moartea este negarea vieții; moartea ca fenomen inevitabil în sine nu are nevoie de reglementare normativă, cu atât mai puțin de protecție juridică. În acest context, ar fi mai corect să vorbim nu despre dreptul la moarte, ci despre dreptul de a pune capăt vieții fără suferință și durere prin eutanasie.

În unele state există prevederi care admit utilizarea drogurilor şi a substanţelor psihotrope ca drept somatic. În ce ne privește nu recunoaștem că utilizarea drogurilor și a substanțelor psihotrope ar putea fi considerat ca și un drept al omului. Nu întâmplător pe teritoriul Republicii Moldova se stabilesc restricţii asupra circulaţiei substanţelor stupefiante şi psihotrope şi a precursorilor. În conformitate cu legislația în vigoare se interzice circulaţia analogilor substanţelor stupefiante și psihotrope şi a produselor etnobotanice în alte scopuri decât cele ştiinţifice şi/sau de expertiză [26]. Substanţele stupefiante şi psihotrope pentru consum individual se eliberează numai cu reţete medicale special, iar în instituţiile medicale de tratament staţionar substanţele stupefiante şi psihotrope se eliberează şi se utilizează la prescripţia făcută de medicul instituţiei.

În viziunea noastră, dificultățile care însoțesc procesul de clasificare a drepturilor somatice sunt determinate și de polivalența termenului ,,drepturi somatice". Astfel, termenul indicat poate fi utilizat în mai multe sensuri:

- termenul drepturi somatice ale omului poate fi utilizat în sensul cel mai larg, pentru a desemna orice discuții privind fizicitatea unei persoane din punctul de vedere al drepturilor omului, deoarece este destul de dificil să se facă distincție între aspectele de natură biologică și culturală ale individului. O astfel de situație poate apărea în filosofie, antropologie, antropologia dreptului, în alte științe ale naturii sau sociale;
- noțiunea de drepturi somatice ale omului poate fi invocată în legătură cu diverse pretenții de natură juridică ale unei persoane față de societate, în ceea ce privește gestionarea independentă a fizicității sale. Astfel, în viitor pot să apară noi și noi revendicări de natură somatică, care s-ar putea încadra într-un fel de acumulator, în cazul în care posibilitatea uneia sau altei forme a dreptului unei persoane de a dispune de corpul său va fi supusă expertizei juridice internaționale, constituționale, etice, medicale, antropologică, și, ca urmare, această revendicare să fie recunoscută în calitate de drept subiectiv cu toate consecințele care

decurg din aceasta;

- într-un sens juridic îngust drepturile somatice ar trebui înțelese ca fiind eventualitatea unui anumit comportament recunoscut de societate și de stat, exprimat în aptitudinea unei persoane de a dispune de corpul său.

Pornind de la cele expuse, constatăm că drepturile somatice pot fi considerate ca o categorie deosebită de drepturi ale omului de a dispune de corpul său ținând cont de realizările medicinei, geneticii, biologiei, în limitele admise de lege. În ceea ce privește clasificarea drepturilor somatice, considerăm că aceasta poate fi efectuată în funcție de mai multe criterii: după scopul propus (reproducere, eutanasie, schimbare de sex etc.); după subiectul realizării, după momentul realizării (în timpul vieții unei persoane sau după moartea acesteia), în funcție de gradul de influență juridică din partea statului (drepturi somatice absolute și limitate).

Pentru procesul de conceptualizare a drepturilor somatice este absolut necesar să ținem cont și de faptul că istoria dezvoltării drepturilor somatice a parcurs un drum lung. Astfel până la apariția termenului în sine, timp de secole, problemele de natură juridică în domeniul drepturilor omului au apărut ca și categorii filosofice sau spirituale generând complexități și dezbateri. Respectiv, procesul de evoluție a drepturilor somatice poate fi prezentat în câteva etape:

1. Etapa incipientă, în cadrul căreia au apărut primele premise ale acestor drepturi. Începutul dezvoltării ramurilor științei și tehnicii, în cadrul cărora a devenit mai târziu posibilă punerea în aplicare a drepturilor somatice, nu este momentul recunoașterii acestora. De exemplu, chirurgia plastică este cunoscută de mult timp. Deja în secolul al XVIII-lea î. Hr. Codul lui Hammurabi prevedea ca medicul care făcea unei persoane o operație dificilă cu un cuțit de bronz și vindeca omul sau elimina albeața (leucoma) de pe ochi cu un cuțit de bronz și vindeca ochiul să primească 10 șekeli de argint [19, p. 23];

2. A doua etapă de evoluție a drepturilor somatice și momentul propriu zis de apariție a acestora își are începutul în intervalul anilor 1950-1990, perioadă caracterizată prin reglementarea juridică a procedurilor soldate cu modificarea de către o persoană a corpului său, care actualmente sunt practicate pe scară largă în întreaga lume (avort, diagnostic prenatal, sterilizare, eutanasie etc);

3. Etapa a treia, care își are începutul în anii 90 ai secolului precedent și până în prezent, și pentru care este caracteristic descoperirea codului genetic, recunoașterea conceptului de terapie genică și apariția medicinei genomice. Posibilitatea schimbării de sex, clonării, schimbării viitorilor descendenți prin intervenții realizate la nivel genetic, transplantul de organe și țesuturi a generat multiple relații sociale reglementate din punct de vedere normativ.

Odată cu apariția descoperirilor științifice în domeniul geneticii însoțită de introducerea rezultatelor acestor descoperiri în domeniul embriologiei și ginecologiei, care au condus la posibilitatea fertilității artificiale, știința medicală a intrat într-o nouă etapă, a cărei dezvoltare nu este atât de ușor de prevăzut și care, deseori, duce lipsă de reglementările necesare în domeniul legislației.

În pofida faptului că drepturile somatice sunt în mod inerent drepturi inalienabile ale omului, nu toate drepturile din această categorie fac parte din categoria drepturilor absolute și, prin urmare, pot fi limitate.

Restrângerea însă trebuie să se bazeze pe principii democratice general acceptate: necesitatea obiectivă a aplicării restricțiilor; respectarea tratatelor internaționale în domeniul protecției drepturilor și libertăților; inadmisibilitatea discriminării pe orice motiv; inadmisibilitatea restrângerii drepturilor și libertăților absolute; respectarea principiului proporționalității restrângerii cu obiectivele consacrate în legislație.

Constituția Republicii Moldova (art. 54) stabilește că exerciţiul drepturilor şi libertăţilor nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internaţional şi sunt necesare în scopul protejării drepturilor, libertăţilor şi demnităţii altor persoane.

Dispozițiile din Constituție nu oferă soluții complete în ce privește restrângerea drepturilor somatice. Pentru mai multă claritate în acest sens trebuie să se țină cont de faptul că pretențiile de natură somatică se datorează fiziologiei unei persoane, nevoilor corpului său.

Prin urmare este nevoie urgentă de succederea de la studiul fragmentar la o analiză cuprinzătoare și fundamentală a problematicii drepturilor somatice pentru a identifica nu numai soluții științifice, ci și de ordin normativ. Importanța cercetării acestei categorii de drepturi constă și în rezolvarea unor probleme morale, filosofice, juridice, economice din perspectiva asigurării securității demografice.

Referințe:

1. БАЙСКИЙ, Е. Б. at. al. *История биологии. С древнейших времен до начала XX века*, Москва, Наука, 1972, 564 p.
2. КОВЛЕР, А.И. *Антропология права.* Москва, Норма, 2002, 480 p. ISBN 978-5-91768-555-7.
3. *La Déclaration universelle sur le génome humain et les droits de l'homme: des principes à la pratique.* [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000122990_fre
4. *Declarația internațională privind informația genetică a omului.* [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult4_ro.html
5. *Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa.* București. Institutul European din România, 2004, 391 p. ISBN 973-7736-24-9.
6. *Constitution de la Principauté d'Andorre.* [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/ad001fr.pdf
7. *Constituția Regatului Belgiei Codex constituțional.* Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene, vol. I, Bucureşti, *Monitorul Oficial* R. A., 2015, 801 p., ISBN 978-973-567-901-9.
8. *Constituția Republicii Moldova*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29.03.2016.
9. *Legea ocrotirii sănătăţii nr. 411-XIII din 28.03.95*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 34/373 din 22.06.1995.
10. *Lege nr. 42 din 06.03.2008 privind transplantul de organe, ţesuturi şi celule umane*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 81 din 25.04.2008.
11. *Lege nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile şi responsabilităţile pacientului. Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 176-181 din 30.12.2005.
12. *Lege nr. 185 din 24.05.2001 cu privire la ocrotirea sănătăţii reproductive şi planificarea familială. Monitorul Oficial* nr. 90-91 din 02.08.2001.
13. *Lege nr. 1402 din 16.12.1997 privind sănătatea mentală*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 44-46 din 21.05.1998.
14. *Cod nr. 985 din 18-04-2002 Codul penal al Republicii Moldova*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14-04-2009.
15. КРУСС, В. И. *Личностные (соматические) права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы. Государство и право*, 2000, nr. 10, pp. 43-50. ISSN 0132-0769.
16. ЗАВАЛИНЮК, В. *Антропологический подход к исследованию соматических прав человека.* [Accesat: 12.05.2022] Disponibil: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2014/2014-1-4/13.pdf.
17. ЛАВРИК, М. А. *К теории соматических прав человека. Сибирский юридический вестник*, 2005, nr. 3, p. 19-25. ISSN 2071-8144 (online).
18. *Operatiile de schimbare de sex.* [Accesat: 15.06.2022] Disponibil: https://www.crestinortodox.ro/morala/operatiile-schimbare-70868.html.
19. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. Москва, *Юридическая литература,* 1984, 472 p.
20. *Cartea românească de învățătură. Ediție critică*. Editura Academiei Republicii Populare Române. [Accesat: 15.06.2022] Disponibil: https://tiparituriromanesti.files.wordpress.com/2011/10/carte-romaneasca-de-invatatura
21. *Legiuirea Caragea (după ediția de la 1818).* Craiova, Tipografia Fane Constantinescu, 1905. [Accesat: 15.06.2022]. Disponibil: https://bcub.ro/lib2life/Legiuirea%20Caragea_Stoenescu%20Dem_Craiova_1905.pdf
22. *Declarația ONU privind clonarea omului. Adoptată de rezoluția 59/280 a Asambleei Generale din 8 martie 2005.* [Accesat: 18.06.2022] Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult2_ro.html
23. *Declaraţia generală UNESCO cu privire la genomul omului şi drepturile omului adoptată la 11 noiembrie 1997.* [Accesat: 12.06.2022]. Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult1_ro.html
24. *Convenţia privind protecţia drepturilor omului şi a demnităţii fiinţei umane faţă de aplicaţiile biologiei şi medicinii, semnată la Oviedo, 4 aprilie 1997. Tratate internaţionale* 38/295, 2006.
25. *Lege nr. 1256 din 19-07-2002 privind ratificarea Convenţiei pentru protecţia drepturilor omului şi a demnităţii fiinţei umane în ceea ce priveşte aplicaţiile biologiei şi ale medicinei şi a Protocolului adiţional la Convenţie referitor la interzicerea clonării fiinţelor umane*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 110-112 din 01-08-2002.

26. *Lege nr. 382 din 06-05-1999 cu privire la circulaţia substanţelor stupefiante, psihotrope şi a precursorilor. Monitorul Oficial* nr. 73-77 din 15.07.1999.
27. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.* [Accesat: 18.06.2022] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=DE
28. *Lege nr. 105 din 16-05-2008 cu privire la protecţia martorilor şi altor participanţi la procesul penal. Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 112-114 din 26.07.2008.

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:
Ion GUCEAC, academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar, facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: guceacion@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9497-4628

Prezentat la 02.11.2023